

OS TRES MOSQUETEIROS DE A. DUMAS

Darío Xohán Cabana

Na miña casa natal había corenta ou cincuenta libros. Isto, que parece tan pouco, quere dicir que na casa de Ricardo Cabana Ben e Damiana Yanes Chao, labradores de cinco vacas e lugar pola renda, residía hai corenta anos a biblioteca máis grande da parroquia de Roás, pois mesmo en cas do cura non había nin a metade.

Un daqueles libros era *Os tres mosqueteiros*, e esa foi a primeira novela que lembro ler, seguramente no Curro dos Ameneiros, mentres alindaba o gando; tería eu oito anos ou así. Desde aquela relina polo menos vinte veces, primeiro en diversas traducións castelás, despois xa na lingua orixinal; foi tamén, se a memoria non me mente, a primeira novela que lín en francés.

Xa que logo, foi pra min unha tarefa de amor e nostalgia traducir ó galego esta obra máxica de Dumas. Digo máxica porque *Os tres mosqueteiros* é un libro poderoso, un libro que prende misteriosamente a intelixencia e a memoria, e traballa por dentro toda a vida.

É ben sabido que Dumas escribía a todo correr da pluma, premido pola ansia do diñeiro, que precisaba en grandes cantidades pra soste unha vida disparatada de arriscadas empresas económicas e principescos luxos persoais. É sabido tamén que tiña “negros” –el, por certo, mulato cuarteirón–, e quizais os seus libros, ou gran parte deles, sexan tamén “cuarteiróns”, mestizos da súa pluma e das plumas que tiña alugadas, entre as cales se salienta a do conspicuo Maquet, que acabou gañándolle un preito ó lor de dereitos de autor.

Escribía a galope, angustiado polos prazos de entrega, pois as súas novelas publicábanse primeiro en forma de folletín. Non corría nada, nin sequera despois, cando as editaba en forma de libro: non tiña tempo. Milleiros e milleiros de páxinas, innumerables personaxes, vertixinosas peripecias, frondosas descrições, velocísimos diálogos. Hai na súa prosa anacolutos, contradicións nas súas tramas, incongruencias, erros, esquecementos. Mais todo isto non é nada, porque Alexandre Dumas era un monstro: un monstro que narraba coma quen bebe un tangué de auga, ou por dicilo doutro xeito

máis conforme ós seus gustos, coma quen inva vaso a vaso botellas e botellas de agurgullante viño de Champaña.

Estilo descoidado... Había pois que resisti-la tentación de “corrixilo”, tentación na que por certo caeron moitos tradutores españois de Dumas, que converteron a súa escrita áxil, nerviosa, muscular, nunha prosa prosmeira tipo Gil y Carrasco. Quizais o feito de ser un autor “popular” lle deu a Dumas mala sorte cos seus tradutores, algúns dos cales mesmo se teñen permitido falsifica-las inmorais aventuras de cama de D’Artagnan en beneficio da inocencia dos seus lectores xuvenís. E non só eso.

Cando traduzo un libro, practico o bo costume de ter presentes algunhas outras traducións a linguas que coñezo. No caso de *Os tres mosqueteiros* servínome –ou intentei servirme– de dúas traducións castelás, unha portuguesa e outra italiana que me regalou Vicente Araguas, sen dúbida a mellor. A portuguesa tiña o grave defecto de perpetrar un portugués case ilexible pola súa pobreza e rixidez, alén dun número un pouco excesivo de erros de interpretación dos que, por certo, ninguén está libre de todo.

Pero as peores, e con moito, eran as traducións castelás. Ignoro o nome do que cometeu a máis antiga, que por certo resultou se-la primeira que lin, hai xa corenta anos: lembro frases enteiras. Nela abundan as falsificacións en aras da moral, e é un exemplo de ampulosidade postiza: parece imposible que non consiga destruí-la maxia da novela. A outra é máis moderna, e hoxe a máis divulgada, case como canónica en España. Sei o nome do autor, mais non o quero poñer aquí; si direi que recibiu hai anos o Premio Nacional de Traducción do Ministerio de Cultura. É unha obra mestra da ineptitude. En primeiro lugar, o castelán deste bo señor absorbe as construcións francesas dunha maneira servil, dando lugar a un texto que resulta verdadeiramente doloroso pra quen teña un pouco de sensibilidade lingüística; en segundo lugar, o laureado tradutor ignora asombrosamente ben o francés escrito –aunque se cadra o fala, como dicía o outro, con gran soltura e incompetencia–, e as meteduras de zoco son continuas, profundas e francamente divertidas. A «noblesse de robe» tradúcese como «nobreza de ropa», e unha señora pertencente a esa nobreza de toga, burlescamente chamada «robine» por Dumas –forxando un feminino pró clásico «rabino»–, convértese en «fontanera» por asociación con «robínet»; atopamos unha «nièce» que resulta ser neta de seu tío, e unha «chambre à coucher» declárase por «cuarto de costura»... Son centos as burradas concretas que esmaltan esta tradución infame; pero aínda así, o mellor segue sendo a construción das frases, nas que nin por milagre se adapta a orde sintáctica ás esixencias do bo dicir castelán.

Falando da miña tradución, esta última foi precisamente unha das preocupacións principais que tiven. O francés e o galego son linguas próximas, cunha sintaxe semellante, e aí está precisamente un dos máis lagañosos problemas do tradutor. Hai moitas frases francesas que traducidas literalmente son gramaticalmente «correctas» en galego pero soan mal, soan a raro: son posi-

bles, pero non idiomáticas. O perigo está en que na calor da traducción corrida a influencia da sintaxe francesa fai baixa-las defensas do traductor, as linguas empezan a mesturarse e confundirse e é moi doado deixarse arrastrar por unhas construcións que, repito, mesmo non serían incorrectas, senón simplemente alleas ó xenio da nosa lingua. Por eso me parece necesario sempre –e así o fixen eu– unha vez acabada a primeira versión, lela coidadosamente sen te-lo francés diante e, cando sintamos que o noso galego non flúe coa súa cadencia natural, irmos olla-lo orixinal. Entón corrixiremos en función do xeito natural galego, mirando de reproducir-lo efecto estilístico francés. Isto quere dicir tamén que, cando o orixinal presente unha construción que se afaste do esperable, debemos procurarlle unha equivalencia galega que reproduza o efecto o mellor que poidamos. Pra isto, naturalmente, non hai regras, ou polo menos eu non as sei, fóra do bo sentido e unha certa competencia lingüística. É obvio, pero debe repetirse, que pra traducir ben é necesario coñece-la lingua orixinal, pero non o é menos ser amplamente competente na lingua de destino.

Pra dici-la verdade, Dumas é un escritor moi fácil de traducir. En *Os tres mosqueteiros* cóntanse cos dedos da man as pasaxes escuras, e creo que propiamente impenetrables non hai máis ca unha frase ó principio e unha ou dúas palabras máis adiante, alén de tres ou catro sospeitas de errata sen maior transcendencia. Os problemas non están no orixinal, senón no idioma de destino. Aínda que Dumas se preocupaba moi pouco de matiza-la lingua pra darlle un saibo contemporáneo da acción, o certo é que hai moitas palabras que requiren algunha esculca pra acharlles axeitada equivalencia. O problema é, desde logo, moito menor ca con Dante ou Petrarca, pero existir existe. E este é un traballo que o traductor galego ten que afrontar con poucas ferramentas. Xa non é que falte un gran dicionario francés-galego –eu, pola miña banda, non o usaría– os dicionarios bilingües dan moi mal resultado prá traducción literaria, pois por bos que sexan carecen de matices. O que realmente cumpriría é un dicionario galego como é debido, sequera un equivalente do Larousse ou do Petit-Robert franceses ou do Zingarelli italiano: amplo no vocabulario, fiable nas definicións, severo e hábil na sinonimia, autorizado nos exemplos e xusto nos matices. Mentres tanto, o traductor terá que usar –críticamente, xaora– o sempiterno e nunca ben louvado Eladio, o caótico e utilísimo Crespo, e mesmo armarse de paciencia e intentar capturar nos vocabularios da *Crónica Troiana* ou da *Crónica Xeral* as palabras exactas que a Real Academia Galega aínda non se dignou poñer nos seus partos dos montes. E se as palabras encontradas aínda non están no VOLGA, o problema é do VOLGA e non do traductor.

Así, eu vexo escrito *estafier*, e aprendo que é un italianismo que en francés vale por ‘criado armado dun señor’: está moi claro que unha boa equivalencia é *cachicán*, que vén no Eladio e usou literariamente Otero Pedrayo.

Encontro *caparaçon*, e parécese que *alcafre*, que está na *Crónica Troiana* e mais no Eladio, traduce marabillosamente o concepto de gornición a maneira de capa que se poñía ós lombos dos cabalos.

Bato con *fonte*, e entón lembro a palabra *coldre*, que primitivamente significou funda pra frechas (áchoa así na Troiana) e se documenta máis tarde (eso si, ó sur do Miño) adaptada pra designa-las fundas pra pistolas penduradas do arzón da sela: non hai máis que buscar.

Se Dumas escribe *pourfendeur*, paréceme que estou no meu dereito de traducir por *fendetestas*, palabra transparente, popular e de boas resonancias literarias.

Ningunha destas catro palabras figura no VOLGA, nin menos nos dicionariños da RAG. ¿Debe o traductor, debe o escritor cinguirse ás misteriosas restriccións que tanto lles gustan ós correctores lingüísticos? ¿Debemos seguir aceptando que se confunda a literatura co Diario Oficial de Galicia?

Repetireino outra vez máis, aínda que sexa coma mallar en ferro frío: o traductor galego, neste tempo noso é, ou debería ser, tamén un creador de lingua. Non quero con esto dicir que invente; pero si que, bebendo nas fontes case inesgotables da fala popular, e tamén –con prudencia e sentido– na lingua arcaica, debe anchealo galego literario incorporándolle palabras, construcións, recursos. O discurso alleo, a lingua allea, é un molde que se impón e que hai que encher co propio material lingüístico; e en caso de necesidade, se non o atopamos entre nós (que será poucas veces), aí temos ó carón o portugués, e nas raíces o latín.